

Controleren

1. voorbereken
2. semantiseren
3. consolideren
- 4. controleren**

In het woordenboek is de betekenis van 'controleren' onder andere ingevuld als 'checken' en 'toetsen'. Bij het controleren zijn beide beschrijvingen aan de orde.

Checken is informeel controleren door tijdens de viertakt ogen en oren open te houden. Een oplettende leerkracht checkt tijdens het leerproces steeds de voortgang en controleert in hoeverre de leerlingen de nieuw te leren woorden hebben verworven. In die zin vindt 'controleren' plaats tijdens 'semantiseren' (begrijpen de leerlingen de betekenis van de woorden?) en 'consolideren' (onthouden de leerlingen de woorden?). Het is belangrijk om gaandeweg te checken of er nog meer uitleg of herhaling nodig is. Door kleine controlevragen tussendoor te stellen (wil jij de plaatjes nog even voor me bij de juiste woorden ophangen?, wat was nou ook al weer?) kun je checken hoever de kinderen zijn en of ze de woorden hebben begrepen en al onthouden.

Toetsen is een meer formele vorm van controleren. Je wilt nagaan of de aangeboden woorden daadwerkelijk zijn geleerd. Je controleert of de doelstellingen van de les zijn behaald door curriculumafhankelijke toetsing. Het is belangrijk om dit soort toetsen te onderscheiden van curriculumonafhankelijke toetsen, die de woordkennis van kinderen in algemene zin 'meten'. Bij de methodeafhankelijke toetsen controleer je als laatste stap van de viertakt of de kinderen de woorden die je wilde aanleren daadwerkelijk hebben geleerd en of ze de woorden passief dan wel actief kennen. Zo controleer je op middellange en langere termijn of de kinderen de woorden in de juiste betekenissen onthouden hebben. Een methodeafhankelijke toets, is een soort repetitie, een overhoring van de woorden die bijvoorbeeld in thema, een hoofdstuk, in een week of maand aan de orde zijn geweest.

De methodeafhankelijke toets is wezenlijk anders dan de methode-ONafhankelijke woordenschattoets. Bij dit soort toetsen gaat het om het meten van het woordkennisniveau van leerlingen. Het gaat niet meer om het controleren van kennis van de aangeboden woorden, maar overstijgend aan de viertakt wordt dan de grootte van de omvang de woordenschat van kinderen ten opzichte van hun leeftijdgenootjes gemeten.

Controleren

Samenvattend moeten leerkrachten bij het woordenschatonderwijs op verschillende manieren controleren :

- I. TUSSENDOR INTERACTIEF CHECKEN OF KINDEREN DE WOORDEN BEGRIPPEN EN ONTHOUDEN
- II. TOETSEN OF DE AANGELEERDE WOORDEN DAADWERKELIJK GEKEND ZIJN (CURRICULUMAFHANKELIJK)
- III. HET NIVEAU VAN WOORDKENNIS VAN DE KINDEREN 'METEN' (CURRICULUMONAFHANKELIJKE TOETSEN)

Hieronder bespreken we elk van de niveaus afzonderlijk. Ook bij deze kwaliteitskaart sluiten we af met een kleine checklist zodat duidelijk wordt waar de aandachtspunten liggen met betrekking tot het controleren.

I Tussendoor interactief checken of kinderen de woorden begrijpen

Dit zijn observaties tijdens of direct na het semantiseren/consolideren om na te gaan in hoeverre de nieuwe woorden begrepen en ingeslepen zijn. Het credo 'elk woord moet zeven keer herhaald worden' blijkt lang niet altijd op te gaan. Soms onthouden leerlingen woorden al veel eerder: dan is er tijdswinst. Maar soms blijkt ook zeven keer herhalen nog niet voldoende te zijn. Je consolideert net zolang (maar ook niet langer) tot de woorden op het vastgestelde niveau gekend zijn: daarom is voortdurend checken belangrijk. Houd in de gaten in hoeverre de kinderen nog op de woordmuur 'afkijken' tijdens het consolideren. Weten ze het antwoord op kleine controlevraagjes, die je tussen neus en lippen door stelt?

Hieronder zie je een voorbeeld van een woordmuur van groep 5 met enkele vragen die je tussendoor (dus na het semantiseren; tijdens de verschillende rondes consolideren) kan stellen:

Los aangeboden woorden	Aangeboden woordclusters
 pekelen kankeren de overbegrazing principieel volhardend veilen anoniem	 toevallig - gepland de maat - de oppervlakte - de omtrek - de inhoud het heelal - de planeten - het ruimteschip - de astronaut - lanceren de legenda - de plattegrond - de schaal de gebedsruimte - de kerk - de moskee - de synagoge

- Wie heeft in het weekend een afspraak gepland? Met wie?
- Wijs allemaal tegelijk de schaal op de kaart aan. En nu de legenda.
- Hoe heet het ook alweer als je iemand niet kent?
- Kan je twee maten noemen en uitleggen wat ze betekenen?

Kinderen leren woorden niet in één klap en er zijn verschillende gradaties van woordkennis. Wil je dat leerlingen het woord actief of passief beheersen? Ben je tevreden met oppervlakkige woordkennis of wil je dat leerlingen een groter concept (kennis) achter het woord opbouwen? Bij deze diepere woordkennis gaat het om het doorzien van de verschillende betekenissen in verschillende contexten en de betekenisrelaties met andere woorden¹. Heb je voor alle leerlingen dezelfde doelen of differentieer je? Het checken moet bij jouw doelen aansluiten. Er moet steeds genuanceerd worden naar het (gewenste) niveau van kennis. Door tussendoor te checken valt je woordenschaat aanbod samen met het inzicht van het bereikte niveau dat leerlingen op dat moment

hebben en kan je jouw woordenschaat aanbod daarop flexibel afstemmen. Moet er nog wat extra bij of kan je door naar de volgende woorden?

Voor de praktijk betekent dit:

- Dat je tijdens het woordenschatonderwijs steeds ogen en oren openhoudt om te checken hoever de leerlingen zijn in het verwerven van de woordbetekenissen;
- Dat je woorden speels, tussen het consolideren door terugvraagt en kinderen uitdaagt om de woorden passief (waar zie je de?) dan wel actief in te zetten (hoe heet dit ook al weer.....?);
- Dat je niet alleen vraagt aan kinderen om te labelen (iets aan te wijzen of te benoemen), maar ook de diepere woordkennis checkt (welk woord hoort hier in de woordtrap? kun je in je eigen woorden de betekenis omschrijven van...)

¹ Zie het schema woordkennistoetsing, bij Meer en Beter Woorden leren, bijlage 4

Controleren

II Toetsen of de aangeleerde woorden daadwerkelijk gekend zijn (curriculumafhankelijk)

Hier gaat het om controleren van een set aangeleerde woorden en woordclusters aan het eind van de week of het eind van een thema: curriculumafhankelijk toetsen. Je gaat door middel van een schriftelijk of mondeling toetsje na of de leerdoelen zijn behaald. Ook hier moet je, afhankelijk van het gekozen leerdoel (vereiste niveau van woordkennis) controleren op verschillende niveaus. In termen van opklimmende moeilijkheidsgraad, kunnen toetsvragen in termen van de volgende dimensies worden gekarakteriseerd:

II.a passief/actief;

Passief	Actief
Waar zie je de ovaal? Zet een streep onder de ovaal 	 Dit is een ...

Veel te vaak worden woorden pas als verworven beschouwd als de leerlingen het woord zelf zomaar kunnen (re-)produceren. 'Gisteren hebben we het gehad over fabrieken en dat noemden we ...?' Als leerlingen het woord *industrie* actief zelf nog niet kunnen aanvullen, lijkt het of er niets geleerd is. Maar het kan goed zijn dat het woord *industrie* wel in meer of mindere mate passief wordt gekend. De passieve beheersing is de eerste belangrijke stap in het verwervingsproces. In die zin kunnen we ook bij veel toetsen uit taalmethodes stellen dat een fout antwoord niet per se betekent dat een kind een het woord niet 'kent'.

II.b oppervlakkige/diepere woordkennis;

Er is een glijdende schaal van oppervlakkige naar diepere woordkennis. Bij diepere woordkennis ga je niet alleen na of het label is onthouden, maar je controleert ook de (diepere) betekenis-toekenning bij een woord. Voorbeelden van oppervlakkige en diepere woordkennis toetsen zijn

Oppervlakkige woordkennis toetsen	Diepere woordkennis toetsen
Waar zie je de ovaal? 	Wat zijn de belangrijkste kenmerken van een ovaal? Een ovaal is
Hier zie je iemand ? 	Wat past bij 'wenken'? Kies er 3 gebaren hardop zintuig wenkbrauw stil hand

Zelfstandig in eigen woorden een betekenisomschrijving kunnen geven (een ovaal is.....) vereist diepe woordkennis.

Ook in dit opzicht zijn veel voorbeelden van woordenschattoetsen uit taalmethodes een stap te ver. We kunnen stellen dat een fout antwoord niet per se betekent dat een kind een het woord helemaal niet 'kent'.

II.c in context en contextonafhankelijk

Voorbeelden van actief toetsen (uit diverse taalmethodes)

Vul in: - een auto die giftig afval ophaalt is een... - passend is ge	Omschrijf in een paar zinnen de betekenis van het woord - verbouwen - schedel
Leg het verschil uit tussen: - behulpzaam zijn - hulpbehoevend zijn	Geef in je eigen woorden een definitie van: - een verslag - vastbesloten

Je maakt het jezelf én de kinderen moeilijk als je leerlingen te snel of te vaak confronteert met dit soort toetsopdrachten ("zomaar uit de lucht komen vallen"). Het is immers niet zo dat leerlingen een woord pas kennen als ze, geheel buiten een context, zomaar de betekenis kunnen omschrijven. Leerlingen die hier niet op scoren hebben misschien wel al goede basiskennis van de woordbetekenis binnen een betekenisvolle context. Ze zijn er pas later aan toe om los, buiten alle contexten (contextonafhankelijk), de woordbetekenis goed te kunnen omschrijven. Om buiten de context een woord te omschrijven is namelijk diepe woordkennis vereist, want ze moeten:

- de betekenisaspecten van het gevraagde woord heel goed kennen;
- kunnen reflecteren op de eigen kennis van het gevraagde woord;
- de toevallige, persoonlijke en contextgebonden betekenisaspecten onderscheiden van de context-onafhankelijke, algemene definiërende kenmerken;
- de kennis van het woord in een korte, krachtige zin (of een paar zinnen) correct verwoorden.

Moet je altijd alle woorden bij alle kinderen controleren?

Nee, waarschijnlijk niet. Als je tijdens het leerproces regelmatig checkt is het niet nodig om alle woorden te toetsen, want je weet dan heel goed welke woorden goed gekend zijn door de leerlingen. Ook hoeft je niet altijd alle leerlingen te controleren. Dat is niet nodig want tijdens het checken kom je er al achter wie de snelle en wie de minder snelle woordleiders zijn.

Zeker in de onderbouw, waar geen schriftelijke toetsjes aan de hele klas kunnen worden voorgelegd, is het niet haalbaar om consequent bij alle kinderen te controleren. Dat hoeft ook niet: je kunt op grond van steekproeven nagaan of de leerdoelen zijn behaald.

Controleren

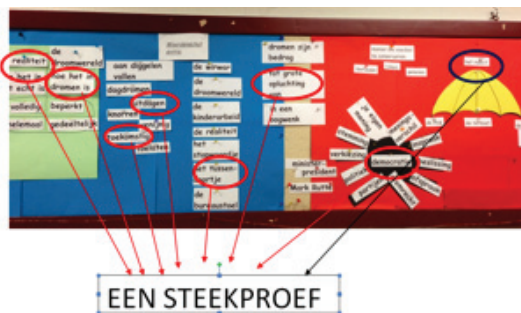

Zo'n steekproef kun je willekeurig trekken: dan kies je aselekt, als het ware met je ogen dicht, een aantal kinderen uit de groep voor de toets.

Maar in het onderwijs is het slim om de aandacht vooral op de kinderen te richten die wat minder snel zijn: als zij de woorden eenmaal blijken te kennen kun je gevoeglijk aannemen dat de andere kinderen ze ook geleerd hebben. Dan kies je niet willekeurig, maar wel efficiënt: het is de slimste manier van tijdsvriendelijk controleren.

In de midden-bovenbouw kun je schriftelijke toetsen wel aan alle kinderen voorleggen. Het komt vaak voor dat leerkrachten dit soort woordenschattoetsjes afnemen, nakijken en van een (on-/voldoende) cijfer voorzien, om daarna over te gaan naar het volgende thema. Dat is weinig effectief gebruik van toets- en onderwijstijd. Als de kinderen of sommige kinderen de woorden nog niet kennen, dan hebben ze die te weinig herhaald. Er moet nog even worden "dóórgeconsolideerd" tot de woorden en betekenissen in het geheugen zijn opgeslagen. Een paar extra consolideeractiviteiten leiden dan alsnog tot het gewenste resultaat en het is zonde dat jezelf en de leerlingen te onthouden.

Zoals je uit de kinderen kiest, kun je ook uit de woorden kiezen. Het is niet nodig om alle woorden te toetsen (al zou je dat willen): we kunnen net zo goed een steekproef trekken uit de aangeboden woorden uit een aantal lessen, zoals dat vaak ook in methodes gebeurt.

Op grond van de resultaten op een steekproef van de woorden trek je conclusies over algemene leerresultaten. Ook hier geldt dat je aselekt, willekeurig kan kiezen, maar je kunt ook doelgericht kiezen voor de woorden waarvan je twijfelt dat de kinderen ze (al) kennen.

Dan ga je daadwerkelijk na of je leerdoelen zijn behaald op de meest efficiënte manier: als de kinderen de woorden waarover je nog twijfelt blijken te kennen dan zal dat ook gelden voor de woorden waar minder twijfel over bestaat.

Voor de praktijk betekent dit:

- Dat je regelmatig toetst en door middel van willekeurige of bewust gekozen steekproeven nagaat of de woorden gekend worden en de leerdoelen behaald zijn;

- Dat je daarbij onderscheid maakt tussen passief en actief, oppervlakkig en diep, contextgebonden en contextonafhankelijk toetsen;
- Dat je woordenschattoetsen inzet als voortgangstoetsen: ze zeggen iets over het succes van je onderwijs. Kinderen kunnen laten zien wat ze geleerd hebben. Door ze als zodanig te beschouwen en ze zo met de kinderen te bespreken, wordt het maken van toetsen een stuk zinvoller en leuker.

Je kunt op korte, middellange en lange termijn controleren of de woorden onthouden zijn. Het is zinvol om ook op langere termijn te toetsen. Je controleert woordkennis op lange termijn om na te gaan of kinderen de aangeboden woorden stevig in het langetermijngeheugen hebben verankerd. Na een tijdje kan het zijn dat woorden in het geheugen 'wegzakken' als ze een tijd lang niet zijn gehoord of gezien (wat is dat ook al weer? hoe heet dat ook al weer?). Het geheugen moet even worden opgefrist. Er is niets op tegen (het is zelfs raadzaam) om woorden snel nog even een keer de revue te laten passeren, voordat je de leerlingen een langetermijntoets voorlegt. Het kan ook dat je als huiswerk, de woorden nogmaals laat herhalen.

Het is de vraag of de controle steeds moet plaatsvinden in hetzelfde soort oefeningen en in dezelfde contexten als waarin de woorden aangeboden en behandeld zijn. Aan de ene kant is het zinvol om geregeld te controleren of leerlingen ook in andere dan de aangeleerde contexten de woorden begrijpen en/of kennen. Zo kan je bijvoorbeeld het schrijven van een brief (een opdracht uit de taalmethode) koppelen aan het gebruiken van drie woorden en heb je twee vliegen in één klap!

Hieronder twee voorbeelden bij de woorden van groep 7:

Schrijf een kort briefje naar de gemeente waarin je klaagt over een motorcrossveldje vlak naast je huis. Teken een plattegrond, waarin je laat zien hoe dicht ze het motorcrossveldje naast de huizen gepland hebben.
Schrijf de brief anoniem!

Schrijf een brief naar de astronauten op de maan. Gebruik in je brief de volgende woorden:

lanceren, volhardend, het ruimteschip, de oppervlakte.

Aan de andere kant is ook het 'hergebruiken' van consolideeropdrachten als controlemiddel aan te raden. In principe zijn alle consolideeropdrachten in te zetten als controle-opdracht als woorden zijn weggehaald van de woordmuur. Leerlingen kunnen dan niet meer terugkijken naar de woorden en betekenissen en moeten deze uit hun geheugen ophalen. Niet alleen met het oog op tijd en werkdruk is het handig om dezelfde oefen- en controleermaterialen vaker te gebruiken. Een vraag of opdracht die bij kortetermijntoetsen moeilijkheden opleverde, kan bij het opnieuw toetsen weer goed dienst doen. Als de woorden in de tussentijd op andere manieren zijn herhaald, kunnen leerlingen zelf ervaren dat ze uiteindelijk op zo'n herhalingstoets beter presteren: de leerwinst is niet alleen voor de leerkracht maar ook voor henzelf zichtbaar gemaakt.

Voor de praktijk betekent dit:

- Dat je ook op de (middel)lange termijn toetst of de woorden nog onthouden zijn;
- Dat je daarvóór het geheugen van de kinderen nog even opfrist door herhaling van de woorden;
- Dat je zoveel mogelijk handig en tijdsbesparend controleert door consolideeropdrachten en toetsvragen te recyclen.

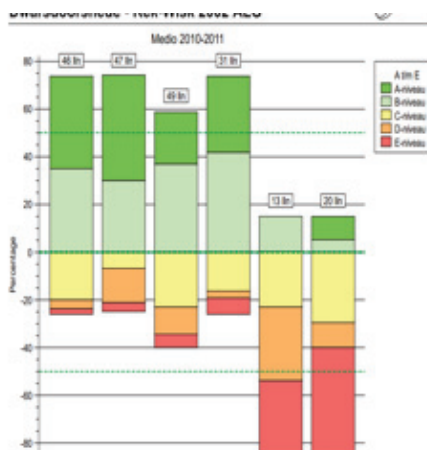
Controleren

Uiteindelijk willen we dat achterstanden worden verkleind en dat leerlingen op een gemiddeld niveau of daarboven gaan scoren. En vervolgens dus beter en sneller gaan lezen en schrijven. Dan moet er op schoolniveau een beweging op gang gebracht zijn waarbij kinderen in alle groepen, door alle vakken leerlingen veel woorden leren en meer woorden uit allerlei teksten oppikken.

III Het niveau van woordkennis van de kinderen 'meten' (curriculumafhankelijke toetsen)

Hierboven is steeds gesproken over curriculumafhankelijke toetsen. Behalve de vraag of de aangeleerde woorden door kinderen onthouden zijn, kun je ook controleren hoe de woordkennis van een kind is en hoe de woordenschat zich ontwikkelt in vergelijking tot die van andere kinderen: 'is er sprake van een achterstand?'; 'worden achterstanden in de loop der jaren verkleind?'; 'werpt het woordenschatonderwijs op deze school zijn vruchten af?'

Om dat in kaart te brengen worden genormeerde curriculumafhankelijke toetsen voorgelegd. Dit soort toetsen, zoals de Cito-toetsen, of het woordenschatdeel van de Taaltoets Alle Kinderen brengt het woordkennisniveau van de leerlingen in beeld.

Leerlingen worden ten opzichte van elkaar ingeschaald. **Niveau A** is 25 % hoogst scorende leerlingen, **niveau B** is 25% leerlingen die net tot ruim boven het landelijk gemiddelde scoren, **niveau C** is 25% leerlingen die net tot ruim onder het landelijk gemiddelde scoren, **niveau D** is de 15% leerlingen die ruim onder het landelijk gemiddelde scoren en **niveau E** is de 10% laagst scorende leerlingen.

Een andere indeling is die van I t/m V. Iedere groep 20%, oplopend van ver boven tot ver onder gemiddeld.

Curriculumafhankelijke toetsen zijn op een speciale manier geconstrueerd om het mogelijk te maken om het niveau (en de vooruitgang) van kinderen ten opzichte van elkaar te vergelijken. Om te beginnen bevat zo'n toets verschillende soorten woorden. Bij bepaalde woorden plaatsen veel leerkrachten grote vraagtekens: 'waarom zouden de leerlingen vreemde woorden (bijvoorbeeld 'de ploeg') moeten kennen? Het is belangrijk om te beseffen dat de woorden in dit soort toetsen niet gekozen zijn omdat ze gekend moeten worden. Die woorden zijn gekozen om goed onderscheid te kunnen maken tussen kinderen met een grote en minder grote woordkennis. Daarom is er ook een greep gedaan uit de deelverzameling zeldzame woorden. Die hoeven kinderen niet te kennen (want ze komen zeer weinig voor), maar sommige zeer taalvaardige leerlingen kennen die woorden wel en die kunnen dat op dat item mooi laten zien.

Ook is belangrijk op te merken dat op de schaal van opklimmende moeilijkheidsgraad (mondeling-schriftelijk; passief-actief; oppervlakkig-dieper; contextrijk-contextarm, zie hierboven) de items van de curriculumafhankelijke toetsen vaak moeilijk zijn. Vergelijk de onderstaande opdrachten

Lees de zin, trek een lijn naar het juiste plaatje: "Puk klom in het zadel. Ze nam de teugels stevig in haar handen".	Waar zie je de teugels? Zet een rondje om de teugels.
	

De rechter kolom is een voorbeelditem van de passieve woordenschattoets van het Cito. Het gaat om diepere, contextafhankelijke betekenisontkenning: De kinderen moeten in zeer veel verschillende domeinen woorden diepe woordkennis hebben opgebouwd om op zo'n toets te presteren.

Het kan heel goed voorkomen dat kinderen op een curriculumafhankelijke toets goed scoren, maar op de curriculumafhankelijke toets nog steeds achterblijven. Veel leerkrachten die gaan inzetten op intensief woordenschatonderwijs zijn teleurgesteld als ze geen vooruitgang zien in de scores van de Cito-woordenschattoets. Wil dat zeggen dat er geen effect is en dat er niet voldoende is bijgeleerd? Niets is minder waar, tenminste als de curriculumafhankelijke toetsen een groei in de woordenschat laten zien.

Er spelen mogelijk vier zaken:

- 1) De leerlingen hebben veel woorden bijgeleerd, maar in de toets worden voor een groot deel andere woorden gevraagd.
- 2) De leerlingen hebben van woorden bepaalde contextafhankelijke betekenisaspecten in hun hoofd die (nog) niet overeenkomen met de contextafhankelijke betekenisaspecten die in de toets gevraagd worden.
- 3) De leerlingen hebben hun relatieve achterstand nog niet ingehaald,
- 4) De leerlingen profiteren nog niet voldoende van het overige taalaanbod: ze pikken nog te weinig woorden vanzelf op (incidenteel woordleren).

Om het effect van woordenschatonderwijs zichtbaar te maken is tijd nodig en moeten alle leerkrachten van een schoolteam én het management een goede aanpak hebben gerealiseerd, niet alleen in het woordenschatonderwijs, maar ook in het overige taalaanbod en leesonderwijs. De woordenschat kan nog zo gegroeid zijn, als een kind een woord nooit in een tekst is tegengekomen zal het de betekenis niet kennen. Daarom is veel en goed luisteren en lezen van invloed. De ervaring leert dat er minimaal drie jaar overheen gaan voordat effecten op onafhankelijke toetsen merkbaar gemeten worden.

Gestandaardiseerde curriculumafhankelijke woordenschattoetsen, zoals de Cito-toetsen, of het woordenschatdeel van de Taaltoets Alle Kinderen zijn ontwikkeld om het woordkennisniveau van de leerlingen grofweg te bepalen (bijvoorbeeld de leerlingen van groep 6 van de school De Driemaster) in vergelijking met het niveau van de groep kinderen waartoe ze gerekend worden (alle 6e groepers in Nederland). Zo'n toets wordt voor dat doel op een speciale manier geconstrueerd en dus gestandaardiseerd.

Samenvattend kunnen we 'controleren' als volgt schematisch weergeven:

Controleren

CONTROLEREN	WANNEER?	WAAROM?
Checken	Tijdens de viertakt	In de gaten houden hoever de leerlingen zijn gevorderd in het leerproces om te weten of er verder gesemantiseerd/geconsolideerd moet worden.
Curriculumafhankelijk toetsen	Als laatste stap van de viertakt	Nagaan of de woorden worden gekend, of de leerdoelen zijn behaald.
	Op middellange en langere termijn	Controleren of de woorden (nog) zijn onthouden.
Curriculumonafhankelijk toetsen	Vastgesteld in Toetskalender	Bepalen van het algemene woordkennisniveau van een leerling door vergelijking met andere kinderen van dezelfde leeftijdsgroep. Meten van de vorderingen van een kind door vergelijking met zichzelf en met de vorderingen van de leeftijdgenoten.

Colofon

Deze kwaliteitskaart Controleren is samengesteld door Dirkje van der Nulft en Marianne Verhallen en is een uitgave van School aan Zet. Voor vragen rond de handreikingen en kwaliteitskaarten kunt u contact opnemen met School aan Zet: Gea Spaans, secretariaat@schoolaanzet.nl.

KKCSD138

© Buiten het downloaden zijn alle rechten op dit product voorbehouden aan:

Postbus 556, 2501 CN Den Haag
e-mail: secretariaat@schoolaanzet.nl
www.schoolaanzet.nl

KWALITEITSKAART